

УДК 378.014

ЗІНЧЕНКО Володимир Павлович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
e-mail: volod_zin@i.ua;

АБАКУМОВА Вікторія Іванівна,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
історії, правознавства та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
e-mail: espuma@list.ru.

ФОРМУВАННЯ ПРОФОРІЄНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті охарактеризовано сутність профорієнтологічної компетентності учителя історії. Розкрито основні педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування профорієнтологічної компетентності майбутнього учителя історії в процесі професійної підготовки (контекстне формування основ вказаної компетентності в процесі вивчення психолого-педагогічних та методичних дисциплін; систематизація знань та формування профорієнтаційних умінь в процесі вивчення спеціального курсу «Профорієнтологія»; залучення студентів до проведення

профорієнтаційної роботи в процесі педагогічної практики). Описано зміст спецкурсу «Профорієнтологія» і результати його впровадження.

Ключові слова: *учитель історії; професійна підготовка; професійна орієнтація; профорієнтологія; профорієнтологічна компетентність.*

Постановка проблеми. Серед пріоритетних напрямів реалізації програмних завдань модернізації освіти нагальним є підготовка висококваліфікованих учителів, зокрема історії, спроможних творчо реалізовувати різні складові педагогічної діяльності і на основі компетентнісного підходу здійснювати підготовку учнів до подальшого життя і вибору професії. Одним із важливих аспектів педагогічної діяльності вчителя історії є профорієнтаційна робота. Тому формування у майбутніх учителів історії готовності і здатності до проведення профорієнтаційної роботи має незаперечне значення для формування їхньої професійної компетентності.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Науковцями досліджувались різні аспекти проблеми професійної орієнтації. Важливе значення для розроблення психолого-педагогічних основ профорієнтаційної роботи мають праці Д. Закатнова, О. Капустіної, О. Мельника, Є. Павлютенкова, В. Симоненка, М. Тименка, В. Сидоренка, Б. Федоришина, М. Янцура та інших. Ними досліджувались: структура, зміст, організація профорієнтації в закладах освіти; технологія формування професійної спрямованості (інтересів, нахилів, намірів), формування мотивів професійного самовизначення тощо.

Значна кількість робіт присвячена реалізації завдань і функцій професійної орієнтації в змісті вивчення окремих загальноосвітніх дисциплін (С. Д'якович, Н. Медвідь, Л. Тименко, В. Поляков, Н. П'ятківська, В. Симоненко, В. Шарко, Г. Шліхта, М. Янцур).

Найбільше досліджень пов'язано з організацією профорієнтаційної роботи на заняттях з трудового навчання (технологій).

Процес підготовки вчителя до профорієнтаційної роботи з учнями розглянуто в роботах В. Андарало, Л. Бондарчука, М. Весни, С. Золотоухіної, Г. Климова, Л. Крившенко, В. Селезньова, Б. Утегенової, Н. Шадієва, Г. Шліхти та ін.

Відповідно, найбільша кількість робіт присвячена формуванню різних аспектів профорієнтологічної компетентності учителів технологій. Зокрема, дидактичні засади профорієнтаційної підготовки обґрунтувала В. Харламенко. Технологію підготовки методиста з професійної орієнтації описано М. Ховричем. Формування у майбутніх учителів готовності до професійної орієнтації учнів основної школи розглянуто у роботі Д. Завітренко. Процес і засоби формування профорієнтаційної компетентності майбутнього учителя обґрунтовано у дослідженні Х. Процко.

Водночас аналіз літературних джерел та вивчення педагогічного досвіду засвідчили, що питання організації профорієнтаційної роботи в процесі навчання історії та підготовки майбутніх учителів історії до цього виду діяльності практично лишились поза увагою дослідників.

Аналіз науково-методичної літератури щодо підготовки майбутніх учителів історії та їх рівень готовності до профорієнтаційної роботи з школярами дають можливість виділити суперечності між :

— державними вимогами, потребами суспільства щодо підготовки майбутніх учителів історії до профорієнтаційної роботи та реальним станом їхньої підготовки до цього виду діяльності в сучасних умовах;

— падінням рівня престижності і популярності професій, пов'язаних з історією, археологією і, зокрема, учителя історії та необхідністю вивчення і усвідомлення історичного місця України в світі;

— необхідністю проведення профорієнтаційної роботи в школі у зв'язку з запровадженням допрофільного та профільного навчання і відсутністю обґрунтованої методики її проведення в процесі вивчення історії.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічних умов, що забезпечують формування у майбутніх учителів історії профорієнтологічної компетентності. Це передбачає визначення функцій учителя історії у профорієнтаційній роботі, виявлення сутності профорієнтологічної компетентності вчителя історії та її складу, виявлення стану сформованості профорієнтологічної компетентності майбутніх учителів історії, обґрунтування можливостей навчальних дисциплін та видів діяльності у формуванні зазначеної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу досліджень, пов'язаних із професійною підготовкою педагогів (Н. Кузьміна, А. Зязюн та ін.) конкретизуємо основні функції вчителів історії у профорієнтаційній роботі:

1. Гностична функція:

- а) визначення стану профорієнтаційної роботи школи;
- б) визначення рівня обізнаності учнів із професійним оточенням і сферою виробництва;
- в) дослідження інформованості учнів про професії, пов'язані з історією і археологією та заклади, де їх можна здобути.

2. Проектувальна функція:

- а) перспективне планування та інформаційне забезпечення освітнього процесу з елементами професійної орієнтації;
- б) планування матеріально-технічного забезпечення профорієнтаційної роботи в процесі вивчення історії;
- в) розробка програм діяльності історичних, історико-краєзнавчих гуртків, спрямованих на формування у школярів інтересу до вивчення історії та історичних професій.

3. Конструктивна функція:

- а) інформаційне забезпечення профорієнтаційної діяльності (уроків, ігор, екскурсій, конкурсів тощо);
- б) навчально-методичне забезпечення: добір засобів, форм, методів профорієнтаційної роботи та оптимальне їх поєднання;
- в) психологічне забезпечення – врахування психологічних умов, що сприяють формуванню у школярів історично-професійної спрямованості.

4. Організаційна функція:

- а) організація профінформаційної роботи з учнями при вивченні історії;
- б) організація вивчення індивідуальних особливостей учнів, важливих для професійного самовизначення та самопізнання;
- в) організація консультування учнів щодо вибору профілю подальшого навчання.

5. Комунікативна функція:

- а) вибір оптимальних видів прямого та опосередкованого спілкування з учнями у процесі профорієнтаційної роботи під час вивчення історії;
- б) забезпечення міжособистісного спілкування учнів у процесі організації профорієнтаційної роботи.

Реалізація вказаних функцій у педагогічній діяльності вчителя історії сприятиме формуванню в школярів активного і позитивного ставлення до професійного самовизначення та вибору професійного шляху, пов'язаного з вивченням історії.

Одним із важливих показників готовності до організації профорієнтаційної роботи є рівень профорієнтологічної компетентності педагога.

Ми розрізняємо терміни «профорієнтаційна компетентність» і «профорієнтологічна компетентність», вважаючи, що друге поняття дещо ширше і охоплює перше, але в межах даної статті не будемо зупинятись на цьому питанні детально.

Ведучи мову про профорієнтологічну компетентність як складову професійної компетентності учителя, слід визначити її сутність.

Компетентнісний підхід – сучасна парадигма вивчення професійних функцій педагога. Якщо раніше основні аспекти підготовленості педагога полягали у знаннях,

навичках і уміннях, то сучасний компетентнісний підхід передбачає не тільки їх комплексне поєднання, але й доцільне використання у різних змінних умовах. Розробці основних теоретичних засад компетентнісного підходу присвячено праці багатьох українських і зарубіжних учених, тому не будемо зупинятись на них детально.

Під профорієнтологічною компетентністю ми розуміємо комплекс особистісних можливостей педагога, які дозволяють йому ефективно і доцільно реалізовувати цілі і завдання професійної орієнтації у процесі навчальної та позанавчальної роботи з історії та реалізувати власну професійну траєкторію.

В структурі профорієнтологічної компетентності доцільно виділити такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність потреб, стійкої позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, інтересу, налаштування на здійснення профорієнтаційної роботи в процесі навчальної та позанавчальної діяльності з історії. Він забезпечує мобілізацію сил і ресурсів, прагнення до професіоналізму, самореалізації в профорієнтаційній діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент проявляється через такі показники:

- позитивне ставлення до профорієнтаційної діяльності, свідоме бажання займатись нею, переконаність в її значенні;
- стійка ціннісна орієнтація педагога на розв'язання проблем профорієнтації;
- потреба в опануванні знань, умінь, навичок, необхідних для успішного здійснення профорієнтаційної роботи;
- потреба успішно виконувати поточні профорієнтаційні завдання, наявність інтересу до пошуку різноманітних способів їх вирішення;
- усвідомлена потреба у здійсненні профорієнтаційної діяльності;
- прагнення домагатись успіхів, не зважаючи на можливі труднощі, пов'язані із специфікою профорієнтаційної роботи;
- стійкий, глибокий інтерес до профорієнтаційної діяльності, бажання реалізувати в ній свої можливості.

Когнітивний компонент проявляється у рівні володіння необхідною профорієнтаційною інформацією щодо можливостей використання профорієнтаційного потенціалу, об'єктивно закладеного у навчальній та позанавчальній роботі вчителя історії.

Когнітивний компонент містить такі показники (знання):

- характеристика готовності до вибору професії;
- основні компоненти системи профорієнтації;
- завдання та функції учителя у профорієнтаційній роботі;
- зміст профорієнтаційної роботи вчителя історії;
- методики для вивчення професійно-важливих якостей учнів;
- методики організації основних видів профорієнтаційної роботи;
- вимоги до планування та розробки профорієнтаційних заходів.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає володіння технологією профорієнтаційної діяльності та здатність здійснювати профорієнтаційну роботу в процесі навчальної та позанавчальної роботи з історії.

Операційно-діяльнісний компонент проявляється через такі показники (уміння):

- визначати профорієнтаційні можливості змісту навчальних програм з історії;
- планувати профорієнтаційну роботу в процесі вивчення історії;
- розробляти (конструювати) профорієнтаційні заходи;
- здійснювати діагностику професійно-важливих якостей учнів;
- здійснювати педагогічно-доцільну комунікацію з учасниками профорієнтаційної діяльності;
- вносити корективи у процес профорієнтаційної роботи.

Рефлексивно-оцінний компонент полягає у здатності оцінити успіхи та виявити недоліки своєї діяльності і передбачити шляхи її оптимізації з опорою на сильні сторони особистості у процесі різних видів профорієнтаційної роботи під час навчання історії.

Рефлексивно-оцінний компонент проявляється через такі показники (здатності):

- аналізувати досвід організації та проведення профорієнтаційної роботи, як власний, так і інших учасників навчально-виховного процесу;
- оцінювати ступінь успішності своєї профорієнтаційної діяльності;
- помічати недоліки своєї діяльності та визначати шляхи їх подолання;
- формувати індивідуальний стиль профорієнтаційної діяльності з опорою на свої сильні сторони своєї особистості.

Профорієнтологічну компетентність учителя історії як складову професійної компетентності необхідно формувати під час навчання у ВНЗ.

Процес формування профорієнтологічної компетентності містить такі етапи: а) період до вступу у ВНЗ – формування пропедевтичних основ компетентності у школі (у процесі навчання і громадсько-педагогічної роботи); б) період навчання у ВНЗ – опанування основних умінь та видів профорієнтаційної діяльності під час занять (з психолого-педагогічних, методичних і фахових дисциплін), педагогічної практики, самостійної і позааудиторної роботи; в) післядипломний період – удосконалення профорієнтологічної компетентності в процесі самостійної роботи, підвищення кваліфікації, дослідницької діяльності, участі у науково-практичних заходах тощо [4].

На початку навчання у ВНЗ має місце суперечність між повсякденними і науковими знаннями студентів, яких вони набувають під час вивчення психолого-педагогічних і загальноосвітніх дисциплін. Ця суперечність розв'язується за умови переоцінки наявних профорієнтологічних знань, умінь і навичок із наукової точки зору.

При подальшому навчанні, коли майбутні учителі історії проходять безвідривну педагогічну практику, виникає суперечність між набутими психолого-педагогічними, фаховими і соціально-політичними знаннями і здатністю використовувати їх у навчально-виховному процесі. Ця суперечність вирішується за умови аналізу й зіставлення діяльності вчителя у конкретних ситуаціях зі своїми можливостями і діями за аналогічних обставин. Вирішити передбачені ускладнення у діяльності майбутніх учителів допомагають предмети методичного циклу та спеціальний курс «Профорієнтологія», які дозволяють об'єднати теоретичні профорієнтологічні знання студентів із практичними вміннями в єдине ціле.

У період педагогічної практики виникає суперечність між наявним рівнем компетентності й особливостями її реалізації у змінних умовах педагогічної діяльності. Увесь процес підготовки у ВНЗ майбутніх педагогів можна охарактеризувати загальною суперечністю, що виникає між вирішенням навчальних і практичних завдань і наявним рівнем профорієнтологічної компетентності.

Після закінчення ВНЗ формування профорієнтологічної компетентності і розвиток професійної кваліфікації вчителя, пов'язано із суперечністю між багатоваріантністю вирішення завдань профорієнтаційної роботи і необхідністю знайти найбільш оптимальний шлях їх розв'язання у кожному конкретному випадку із залученням сильних сторін своєї діяльності й особистості.

Основні етапи процесу формування профорієнтологічної компетентності педагога ґрунтуються на виокремленні головного завдання, що на цьому етапі вирішується. Тривалість етапів залежить від складності завдань, які можуть починатися або закінчуватися на різних етапах.

Кожний курс навчання майбутніх учителів історії у педагогічному навчальному закладі є своєрідним завершеним циклом становлення профорієнтологічної компетентності майбутнього педагога, складовими якого є: засвоєння певного обсягу теоретичних і практичних знань, що складають основу розвитку умінь і компетентності; набуття певних профорієнтаційних умінь під час виконання завдань педагогічного тренінгу, ділових

педагогічних ігор; наступне вивчення, конкретизація, апробація і коригування профорієнтаційних знань і умінь при проходженні педагогічної практики.

Будь-який процес навчання може бути ефективним тільки при забезпеченні низки педагогічних умов, що враховують специфіку якості, що формується у студентів.

Ведучи мову про педагогічні умови, визначимо їх сутність. У філософському словнику «умова» визначається як категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих чинників, завдяки яким вона виникає й існує [3].

За визначенням В. Манька педагогічні умови являють собою взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [1].

Педагогічні умови формування у вчителів історії профорієнтологічної компетентності визначаються як чинники, що забезпечують успішність і ефективність формування у них мотиваційно-цільового, когнітивного, операційно-діяльнісного, рефлексивно-оцінного компонентів в їх єдності і взаємопроникненні.

До педагогічних умов формування профорієнтологічної компетентності можна віднести: контекстне формування основ указаної компетентності в процесі вивчення психолого-педагогічних та методичних дисциплін; забезпечення систематизації профорієнтологічної інформації та умінь в процесі вивчення спеціального курсу «Профорієнтологія»; залучення студентів до проведення профорієнтаційної роботи в процесі педагогічної практики.

У формуванні у майбутніх учителів історії профорієнтологічної компетентності важливу роль відіграють міжпредметний та контекстний підходи до організації навчального процесу, що забезпечують посилення профорієнтаційного спрямування всіх дисциплін і видів діяльності.

Аналіз освітньо-професійної програми підготовки вчителя історії та навчальних програм різних дисциплін дозволив виділити ті з них, що мають можливості для формування профорієнтологічної компетентності: «Педагогіка», «Методика виховної роботи», «Теорія та методика навчання історії».

Для прикладу наведемо контекстний зміст за окремими темами названих вище педагогічних дисциплін, спрямований на формування профорієнтологічної компетентності майбутніх учителів історії (табл. 1–2).

Провідною дисципліною в підготовці майбутніх учителів історії, яка має забезпечити теоретичну, практичну і методичну компетентності студентів у організації та проведенні урочної і позакласної історичної підготовки учнів є «Теорія та методика навчання історії». Контекстний зміст цієї дисципліни щодо формування профорієнтологічної компетентності наведено в табл. 3.

Дослідження проблеми формування профорієнтологічної компетентності у майбутніх учителів історії поряд з теоретичним аналізом передбачає: визначення рівня її сформованості тобто підготовленості студентів до організації профорієнтаційної роботи як у навчальному процесі так і в позакласній роботі; обґрунтування причин наявного рівня підготовленості; визначення шляхів удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів історії до профорієнтаційної роботи.

Під час дослідження, проведеного протягом 2012-2014 років, опитуванням, тестуванням та аналізом продуктів діяльності було охоплено 233 особи: студенти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Рівненського гуманітарного університету, Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка, Ніжинського державного університету ім. М.В.Гоголя, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка і вчителі історії Сумської області.

**Контекстний зміст дисципліни «Педагогіка»,
спрямований на формування у майбутніх учителів історії
профорієнтологічної компетентності**

№	Розділ. Тема	Контекстний зміст
Загальні основи педагогіки		
1.	Роль учителя у суспільному розвитку	Учитель і його роль у виконанні соціального замовлення у процесі професійного становлення випускників. Дисбаланс у структурі попиту і пропозиції на ринку праці.
2.	Функції вчителя	Педагогічна діяльність учителя історії як зразок для повторення учнями.
3.	Структура педагогічних наук	Історія педагогіки: її функції, предмет, мета, завдання, категорії. Історія та історія педагогіки.
4.	Завдання складових виховання	Шляхи формування загальнолюдських цінностей і поваги до різних видів трудової діяльності та професій. Професійно важливі якості особистості і шляхи їх формування.
5.	Комплексний підхід у вихованні	Роль родини у професійному становленні молодого покоління.
6.	Система освіти України	Історична освіта України. Шляхи опанування професії вчителя історії. Значення курсу „Історія” для вступу до ВНЗ.
Теорія виховання		
1.	Методи виховання. Методи формування свідомості й переконань	Методи формування у школярів поваги до трудової і професійної діяльності.
2.	Методи організації діяльності й формування досвіду поведінки	Методи формування у школярів інтересу та спрямованості на трудову діяльність.
3.	Моральне виховання	Значення морально-етичних норм у професійній діяльності, розкриття загальнолюдських якостей сучасного працівника.
4.	Трудове виховання	Шляхи формування поваги до робітничих професій.
5.	Робота класного керівника. Напрями роботи	Місце профорієнтаційної роботи в діяльності класного керівника.
6.	Проведення позакласної виховної роботи	Шляхи організації позакласної роботи з профорієнтаційною спрямованістю.

Завдання стосувались: оцінювання розуміння респондентами важливості профорієнтації у роботі вчителя історії; виявлення знань основних положень профорієнтації; досвіду профорієнтаційної роботи під час педагогічної практики; оцінювання власної готовності до профорієнтаційної роботи.

Аналіз результатів емпіричного дослідження підтвердив факт значного відставання реального стану готовності майбутніх учителів історії від вимог новітніх профорієнтаційних концепцій та парадигм. Зокрема, вчителі історії мало знайомі з профорієнтаційними технологіями, не розуміють їх сутності, не використовують у своїй діяльності.

**Контекстний зміст дисципліни «Методика виховної роботи»,
спрямований на формування в майбутніх учителів історії
профорієнтологічної компетентності**

№	Розділ. Тема	Контекстний зміст
Теоретичні основи організації процесу виховання		
1.	Сутність процесу виховання. Складові процесу виховання	Взаємозв'язок виховання з майбутнім професійним становленням учня та роль предмету „Історія” у цьому процесі.
2.	Сучасні підходи до виховання. Мета, завдання, принципи та стратегії виховання	Антропоцентризм виховної роботи в аспекті підготовки учня до свідомого вибору професії.
3.	Сучасний зміст виховання. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Цільові програми виховання та виховні технології	Виховна робота вчителя історії. Вплив виховної роботи на професійне самовизначення учня.
4.	Система виховної роботи у класі та етапи організації виховної діяльності педагога-вихователя	Місце роботи з профорієнтації у системі виховної роботи вчителя історії та класного керівника.
Методичний інструментарій виховної діяльності педагога		
1.	Методи і форми виховання, їх класифікація	Педагогічні умови використання методів виховання з метою професійної орієнтації.
2.	Методика підготовки і проведення бесіди. Проведення фрагментів бесіди, їх аналіз	Особливості проведення профінформаційної бесіди вчителем історії.
3.	Методика підготовки і проведення диспуту. Проведення фрагментів диспуту та їх аналіз	Особливості проведення диспуту, зорієнтованого на профорієнтаційну тематику.
4.	Методика підготовки і проведення конкурсів. Проведення фрагментів конкурсних програм та їх аналіз	Історичні конкурси та їх можливості у процесі ознайомлення учнів зі світом професій.
5.	Методика колективної творчої діяльності. Основні її ознаки та етапи реалізації	Колективна творча діяльність як шлях пізнання особливостей професійної діяльності.
Майстерність педагога у виховній взаємодії		
1.	Інтерактив як методична інновація. Методика підготовки і проведення інтерактивного виховного заняття. Проведення інтерактивних вправ, їх аналіз	Використання інтерактивних технологій у профорієнтаційній роботі.
2.	Особливості організації проектної діяльності учнів у позаурочний час. Презентація учнівських проєктів	Методика залучення учнів до проектної діяльності, зорієнтованої на профорієнтаційну тематику.
3.	Діагностика ефективності виховання. Методики оцінювання вихованості	Діагностика готовності учнів до вибору професії.

Про недостатній рівень розвитку когнітивного компонента профорієнтологічної компетентності свідчить хоча б той факт, що на питання щодо визначення поняття «професійна орієнтація» правильно відповіли 15% студентів денної форми навчання і 23% студентів заочної форми. Частково правильні відповіді дали 37% студентів стаціонару і 26% студентів заочної форми. Неправильно дали відповіді 15% студентів денної форми

навчання і 17% студентів заочної форми. Відсутні відповіді у 33% студентів денної форми навчання і 34% студентів заочної форми.

Таблиця 3

**Контекстний зміст дисципліни «Теорія та методика навчання історії»,
спрямований на формування у майбутніх учителів історії
профорієнтованої компетентності**

№	Розділ. Тема	Контекстний зміст
Історія становлення та розвитку шкільної історичної освіти та зміст навчального матеріалу курсу		
1.	Теорія та методика викладання історії - наукова педагогічна дисципліна	Зв'язок методики навчання історії з профорієнтологією
2.	Історія розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання	Значення вивчення історії у професійному самовизначенні
3.	Структура шкільної історичної освіти в Україні. Програми та підручники з історії України та всесвітньої історії	Профорієнтаційна робота у структурі історичної освіти учнів.
4.	Сучасна система шкільної історичної освіти	Шляхи опанування професією історика.
5.	Формування історичних знань у учнів школи	Особистісно-орієнтована історична підготовка школярів як «проба сил» майбутньої професійної діяльності.
6.	Методичні основи роботи вчителя історії	Профорієнтаційна компетентність як складова фахової компетентності вчителя історії.
Урок – основна форма організації навчально-виховного процесу в школі		
1.	Урок історії в сучасній школі	Шлях реалізації принципу педагогічного проектування під час підготовки школярів до свідомого вибору професії.
2.	Нові освітні технології та використання їх у процесі навчання історії. Інтерактивне навчання історії.	Місце інноваційних технологій у досягненні профорієнтаційної мети уроку чи позаурочного заходу з історії.
3.	Нові підходи до аналізу історичних джерел на уроках історії. Навчання за допомогою різних типів навчальних текстів.	Роль репродуктивних, активних та інтерактивних методів навчання історії під час розвитку професійно важливих якостей особистості учнів.
4.	Навчання у грі. Наочність у навчанні історії	Профорієнтаційні ігри та ігрові елементи на уроках історії. Засоби наочності у профорієнтаційній роботі
5.	Кооперативне навчання.	Шляхи визначення учнями власних можливостей та зіставлення їх з вимогами різних професій під час навчання історії.
6.	Оцінювання навчальних досягнень на уроках історії	Оцінка інтересу школярів до історії та мотивації її вивчення і вибору професії. Методика навчання учнів самооцінювання та самоконтролю.
7.	Позакласна і позашкільна форма роботи вчителя історії	Використання можливостей позаурочної та позакласної роботи з історії в професійній орієнтації.
8.	Вчитель історії, його права та обов'язки	Професія вчителя. Спеціальність «історія». Професійно-важливі якості педагога. Система підготовки вчителів історії.
9.	Форми організації навчального процесу.	Фронтальні, групові, індивідуальні форми профорієнтаційної роботи.

На запитання анкети «Чи важлива профорієнтаційна робота при вивченні історії?» 62% опитаних учителів та 36% студентів випускного курсу бакалаврату дали позитивну відповідь.

Про недостатній рівень розвитку когнітивного компонента профорієнтологічної компетентності свідчить хоча б той факт, що на питання щодо визначення поняття «професійна орієнтація» правильно відповіли 15% студентів денної форми навчання і 23% студентів заочної форми. Частково правильні відповіді дали 37% студентів стаціонару і 26% студентів заочної форми. Неправильно дали відповіді 15% студентів денної форми навчання і 17% студентів заочної форми. Відсутні відповіді у 33% студентів денної форми навчання і 34% студентів заочної форми.

Правильно назвали 4-6 компонентів системи професійної орієнтації 17% студентів денної форми навчання і 15% заочної, 1–3 компоненти, відповідно – 41% і 38%, жодного – 42% і 47%. На запитання «Які завдання профорієнтаційної роботи вчителя історії?», більшість опитаних студентів (62%) стверджують, що основним завданням є ознайомлення зі світом професій, 20% студентів не дали жодної відповіді, або дали неправильну. І тільки 18% студентів пов'язали завдання профорієнтаційної роботи з допомогою учневі у виборі профілю навчання.

Учителям історії та студентам було запропоновано за п'ятибальною шкалою оцінити дієвість різних форм і методів профорієнтаційної роботи з учнями. Найбільш дієвими з точки зору студентів є профорієнтаційна гра (4,1), екскурсія (3,8), бесіда (3,7), зустріч з представниками професії (3,5), розповідь про професії (3,5). Оцінки вчителів суттєво не відрізнялись.

Аналіз відповідей вчителів щодо використання ними методів профорієнтації виявив домінування вербальних методів. Найчастіше використовують бесіди, розповіді, зустрічі. Профорієнтаційні ігри, не зважаючи на високу оцінку їхніх можливостей, учителя історії практично не використовують.

Несподіваними виявились відповіді учителів і студентів щодо використання методів профорієнтації у профільній орієнтації школярів. Більшість респондентів такого зв'язку не відзначили.

Про несформованість операційно-діяльнісного компонента профорієнтологічної компетентності свідчать результати аналізу педагогічної практики студентів 4-го курсу стаціонару, де у планах-конспектах залікових уроків практично не враховуються завдання профільної і професійної орієнтації (профорієнтаційні елементи наявні тільки у 7% з проаналізованих 184-х планів-конспектів).

На запитання «Чи здійснювали профорієнтаційну роботу під час проходження педагогічної практики?» лише 22% респондентів дали ствердну відповідь.

Аналізуючи відповіді всіх респондентів стосовно питання «Чи в достатній мірі шкільна історична освіта забезпечена методичними матеріалами з профорієнтаційної роботи?», можна констатувати, що більшість учителів (58%) і студентів (53%) відзначають вкрай недостатню кількість профорієнтаційних матеріалів, що враховують специфіку історії, як навчального предмета.

Слід зазначити, що на запитання «Чи забезпечує зміст шкільних предметів реалізацію завдань профорієнтації?» відповідь «так» дали 24% опитаних, «ні» – 6%, «частково» – 58%, «важко сказати» – 11%.

З метою озброєння майбутніх учителів основами профорієнтології, що дасть можливість їм доцільно здійснювати профорієнтаційну роботу в процесі навчальної та позанавчальної роботи з історії, будувати власну професійну кар'єру у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка було розроблено і введено у навчальний процес спецкурс «Профорієнтологія» [2]. Курс містить інваріантну складову, спільну для всіх спеціальностей і варіативну, зміст якої відображає специфіку спеціальності учителя історії. Вказана дисципліна вивчається у 7-му семестрі (бакалаврат) перед виходом студентів на практику.

Якщо в недалекому минулому професійне самовизначення можна було здійснювати в старших класах школи, то з упровадженням профільного і допрофільного навчання виникає необхідність професійного самовизначення в основній школі.

Підготовку учнів до вибору майбутньої професії здійснюють шкільні психологи, соціальні педагоги, але найбільш широкі можливості в цьому процесі мають учителі. Тому у вчителя в процесі його професійної підготовки має бути сформована профорієнтаційна компетентність, яка передбачає володіння комплексом знань, навичок, умінь та здатності до їх практичного застосування під час допомоги учням у професійному (профільному) самовизначенні. Цим і обумовлено вивчення майбутніми вчителями історії курсу «Профорієнтація».

Мета курсу - підготувати майбутніх учителів до проведення профорієнтаційної роботи у навчально-виховному процесі.

Предмет курсу - зміст, форми і методи профорієнтаційної роботи.

Вивчення курсу передбачає формування у студентів знань про:

- професійну орієнтацію, її роль у забезпеченні повноцінного розвитку особистості та гармонізації інтересів особистості з потребами суспільства;
- зміст, структуру, концепції, тенденції, закономірності, принципи та критерії оцінки профорієнтаційної роботи;
- основи професіографії та класифікацію професій;
- процес, засоби та умови забезпечення професійного самовизначення молоді, що навчається;
- можливості проведення профорієнтаційної роботи у різних видах діяльності вчителя.

На основі цих знань студенти повинні опанувати уміннями:

- визначати профорієнтаційні можливості навчальної та позанавчальної діяльності учнів, добирати профінформаційний матеріал;
- застосовувати у навчальній і виховній роботі з учнями професіографічний матеріал;
- проводити вивчення професійної спрямованості та професійно-важливих якостей учнів;
- надавати своєчасну консультацію щодо вибору профілю навчання та подальшого професійного шляху.

Нижче наведено орієнтовний тематичний план курсу «Профорієнтація».

Розділ I. Теоретичні основи профорієнтації

Тема 1.1. Сутність професійної орієнтації

1.1.1. Система професійної орієнтації

1.1.2. Професійне середовище

1.1.3. Професійне і профільне самовизначення учнів

Тема 1.2. Інформаційне забезпечення профорієнтаційної роботи

1.2.1. Професіографія як інформаційна основа професійної орієнтації

1.2.2. Професійна просвіта

1.2.3. Професійна інформація і мережа «Інтернет»

Тема 1.3. Психолого-педагогічний супровід професійного самовизначення учнів

1.3.1. Вивчення особистості з метою професійної орієнтації

1.3.2. Професійна активізація.

1.3.3. Професійна консультація

Тема 1.4. Професійний добір і професійна адаптація. Освіта і кар'єра

1.4.1. Професійний добір. Професійна придатність

1.4.2. Професійна адаптація

1.4.3. Професійна підготовка в Україні та за кордоном

1.4.4. Класифікація і типологія професійної кар'єри

Розділ II. Організація профорієнтаційної роботи учителя

- Тема 2.1. Професійна орієнтація і профільне навчання
 - 2.1.1. Профільне навчання з історії
 - 2.1.2. Профільні проби з історії
 - 2.1.3. Окремі напрями профорієнтаційної роботи учителя історії
- Тема 2.2. Професійна орієнтація у процесі навчання
 - 2.2.1. Профорієнтаційні можливості змісту курсу історії
 - 2.2.2. Форми, методи та засоби профорієнтації
- Тема 2.3. Професійна орієнтація у позакласній і позанавчальній роботі з історії
 - 2.3.1. Профорієнтаційні можливості позакласної роботи з історії
 - 2.3.2. Позанавчальна профорієнтаційна робота з історії

Результати впровадження спецкурсу протягом 2014-2016 навчальних років засвідчили суттєве зростання профорієнтаційної компетентності майбутніх учителів історії.

Кількість студентів з високим рівнем мотивації проведення профорієнтаційної роботи в процесі навчання історії зріс з 179% до 67%. Особливо слід відзначити, що переважна більшість студентів (62%) чітко визначає можливості засобів профорієнтації у проведенні профільної орієнтації школярів.

Когнітивний компонент профорієнтаційної компетентності також продемонстрував значне зростання. Задовільне визначення основних понять професійної орієнтації дали 63% опитаних студентів, 4–6 компонентів професійної орієнтації назвали 68% студентів.

Що стосується операційно-діяльнісного компонента, то позитивні зрушення відображені таким чином: з проаналізованих 89 планів-конспектів залікових уроків елементи профорієнтації присутні у 52 (58%); у організації позанавчальної роботи вчителя історії профорієнтаційна спрямованість також суттєво зросла (студенти активно брали участь у організації роботи історичних, краєзнавчих, пошукових, археологічних гуртків і клубів, діяльність котрих спрямована на формування у школярів інтересу до історії).

Висновки. Профорієнтаційна компетентність являє собою комплекс особистісних можливостей педагога, які дозволяють йому ефективно і доцільно реалізовувати цілі і завдання професійної орієнтації у процесі навчальної та позанавчальної роботи з історії та реалізувати власну професійну траєкторію.

В структурі профорієнтаційної компетентності виокремлюються такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний.

У масовій практиці підготовки майбутніх учителів історії недостатньо уваги приділяється формуванню у студентів профорієнтаційної компетентності, про що свідчить низка проведених досліджень вказаної якості за виділеними компонентами.

До педагогічних умов успішного формування профорієнтаційної компетентності слід віднести: контекстне формування основ вказаної компетентності в процесі вивчення психолого-педагогічних та методичних дисциплін; забезпечення систематизації профорієнтаційної інформації та умінь в процесі вивчення спеціального курсу «Профорієнтація»; залучення студентів до проведення профорієнтаційної роботи в процесі педагогічної практики.

З метою озброєння майбутніх учителів основами профорієнтації, що дозволить їм доцільно будувати професійну кар'єру, визначати професійну перспективу, формувати профорієнтаційну компетентність розроблено і введено у навчальний процес спецкурс «Профорієнтація», який містить інваріантну складову, спільну для всіх спеціальностей і варіативну, зміст якої враховує специфіку історії як навчального предмета.

Доцільне поєднання можливостей психолого-педагогічних та методичних дисциплін, спеціального курсу та завдань профорієнтаційного спрямування на педагогічну практику дозволило суттєво підвищити рівень розвитку кожного з виділених компонентів профорієнтаційної компетентності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. В подальшому доцільно вивчити зв'язок профорієнтаційної компетентності учителів історії з професійними та кар'єрними планами, готовністю до професійного зростання.

Список використаної літератури

1. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.
2. Профорієнтологія. Програма навчального курсу для студентів педагогічних спеціальностей / В.П. Зінченко, В.К. Сидоренко, В.Б. Харламенко. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. – 16 с.
3. Філософський енциклопедичний словник [за ред. В. І. Шинкарука]. – Київ : Абрис, 2002. – 752 с.
4. Формування профорієнтаційної компетентності педагога: теорія і практика / В.П. Зінченко, В.Б. Харламенко [та інш.]. - Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. - 198 с.

References

1. Man'ko, V.M. (2000). Didactic conditions of forming the students professional and cognitive interest to special disciplines. *Socializing the personality: scient. works collect. Of M.Drahomanov national pedagogical university*. Issue. 2, 153–161. (in Ukr.).
2. Zinchenko, V.P., Sydorenko V.K., Kharlamenko V.B. (2011). Professional orientation study. *The programme of the educational course for the students of the pedagogical specialties*. O.Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university. (in Ukr.).
3. Philosophical encyclopedic dictionary (2002). In V.I. Shynkaruk (Ed). Kyiv: Abrys.
4. Zinchenko, V.P., Kharlamenko V.B. et al. (2010). Forming teachers' professional orientation competence: theory and practice. In V.P. Zinchenko (Ed.). O.Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university. (in Ukr.).

ZINCHENKO Volodymyr,

Ph.D., Associate professor of Pedagogics and Education management chair
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university
e-mail: volod_zin@i.ua;

ABAKUMOVA Victoriya,

Historical sciences doctor, professor,
head of History, Laws and Methodics of teaching chair,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university
e-mail: espuma@list.ru.

FORMING THE PROFESSIONAL ORIENTATION COMPETENCE OF INTENDING HISTORY TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. *Introduction. Forming intending history teachers ability to conduct career guidance is essential for the development of their professional competence, but the issue of career guidance in learning the history and training intending history teachers to this activity remains practically unresearched by scientists.*

Purpose. The article is aimed at grounding the pedagogical conditions providing forming intending history teachers professional orientation competence.

Methods. While conducting the investigation in the period between 2012 and 2016 questionnaire, testing and product analyses were used. 233 persons were involved into the investigation.

Results. The developed diagnostic products concerned: evaluating respondents' understanding the importance of career guidance for the history teacher; defining the level of knowledge on the main provisions of career counseling; vocational work experience during the teaching practice; assessing their readiness to career guidance.

Analysis of the empirical study confirmed the significant lag in the real state of intending history teachers and the requirements of new concepts of professional orientation. In particular, history teachers are insufficiently familiar with the career-oriented techniques, they do not understand their essence, neither do they use them in their work.

The study results specified the basic functions of history teachers in the professional orientation work: gnostic, constructive, organizational, communicative.

Professional orientation competence is a set of personal abilities of a teacher that allows him/her to efficiently and expediently implement the goals and objectives of vocational guidance in the academic and extracurricular work in history and realize their professional trajectory.

The structure professional orientation competence singled competence, motivation, values, cognitive, operational-activity-reflective and evaluative components.

Pedagogical conditions that ensure the formation professional orientation competencies are: context laying the foundations of competence specified in the study of psycho-pedagogical and methodological

disciplines; professional orientation systematization of knowledge and skills in the study of special course "Proforiyentolohiya"; to attract students of vocational work during teaching practice.

The structure of the professional orientation competence consists of the following elements: motivation and values, cognitive, operational-activity and reflective-evaluative components.

Pedagogical conditions ensuring forming the professional orientation competence are the following: context laying the foundations of competence specified in the study of psycho-pedagogical and methodological disciplines; professional orientation systematization of knowledge and skills in the study of special course "Professional orientation study"; to involve students into the professional orientation work during the teaching practice.

Significant opportunities for creating the professional orientation competence are suggested by the subjects "Pedagogy", "Methodics of educational work", "Theory and methods of teaching history".

To provide the intending history teachers with the basics of professional orientation work the special course "Professional orientation study" was developed and introduced into the educational process and it contains invariant component common to all the professions and the variable one, the content of which reflects the features peculiar for history teacher. The above mentioned subject is learned before students going to school practice.

The results of introducing the special course for 2014–2016 academic years showed a significant increase in the professional orientation competence of intending teachers of history.

Originality. Pedagogical conditions of forming the professional orientation competence of history teachers were grounded. The combination of possibilities of psycho-pedagogical and methodics subjects, special courses and professional orientation tasks focusing on teaching practice improves the level of each component of career-oriented competence.

Conclusion. Forming the professional orientation competence is an integral part of training history teachers. It is recommended to implement the special course "Professional orientation study" into the educational process.

The conducted study does not cover all the aspects of the problem. In the future, it is advisable to examine the relationship of professional orientation competence of history teachers with their professional and career plans and readiness to professional growth.

Key words: *history teacher, professional training, professional orientation, professional orientation science, professional orientation competence.*

*Одержано редакцією 24.08.2016
Прийнято до публікації 28.08.2016*